

УДК 821.161.2.09

УТОПІЯ С. ПОДОЛИНСЬКОГО ТА ЇЇ ВІДГОМІН В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Роман Ткаченко

Коледж інформаційних технологій та землевпорядкування Національного авіаційного університету
вул. Дружківська, 6, м. Київ, 03113, Україна
 <https://orcid.org/0000-0003-3122-3250>
tkachenkoR@3g.ua

У статті йдеться про зв'язки С. Подолинського з українською літературою, а саме про його художньо-просвітницькі та публіцистичні праці, наукові дослідження, що засвідчують світоглядні принципи тієї доби, створюють додатковий пояснювальний контекст літературного процесу, а також про вплив ідей ученого на художню літературу. Об'єктом вивчення стали головним чином такі тексти мислителя, як «Парова машина» і «Праця людини та її відношення до розподілу енергії». Актуальність дослідження вбачаємо у необхідності всебічного осмислення так званого народництва, яке у своїх окремих зразках виходило за рамки провінційності та інтелектуальної обмеженості, засвідчуючи зв'язок з мистецтвом наступної епохи. Визначальним наразі є усталений у вітчизняному літературознавстві культурно-історичний метод. Новизна розвідки полягає у зміщенні фокусу уваги на маловідомі постаті і маргінальні жанри української літератури. Зацікавлення постаттю С. Подолинського, що переросло з часом в окремих напрям міждисциплінарних студій припадає на періоди національного відродження у ХХ ст. Донедавна найбільше писали про нього історики та економісти. Однак нові дані і підходи засвідчують недооцінений упродовж десятиліть масштаб особистості українського мислителя. Вважаємо за потрібне зосередитись, по-перше, на жанровій специфіці белетризованої брошури «Парова машина» і, по-друге, на пошукові відгомону ідей ученого в українському письменстві к. ХІХ — першої третини ХХ ст. Стверджується, що ідеї С. Подолинського, зокрема про автотрофність людства, а також композиційні й жанрові новації могли вплинути на становлення наукової та соціальної фантастики в українській літературі. З нашого погляду, запропонована проблематика містить перспективу подальшого опрацювання, зокрема потребує додаткової аргументації гіпотеза про зв'язок між футурологічними прогнозами С. Подолинського та ідейно-художнім змістом новели Панаса Мирного «Сон», роману В. Винниченка «Сонячна машина».

Ключові слова: позитивізм; художньо-просвітницька література; фантастика; автотрофність; утопія.

На перший погляд, С. Подолинського, відомого економіста і громадівця, популяризатора лівих ідей в Україні 70-х рр. ХІХ ст., пов'язує з українською літературою не так і багато. На відміну від свого батька, предстваника золотого віку російської поезії А. Подолинського, чи двоюрідного брата, відомого у свій час українського поета С. Бердяєва, він не був ні белетристом, ні літературним критиком. Утім його перу належать російськомовні подорожні нариси про Галичину та Іспанію, а також стаття про реалізм в українській літературі, яку автор запропонував часопису «Вестник Европы» і яка, на жаль, не була надрукована. Про дальшу долю рукопису цієї статті біографам нічого не відомо. Архів С. Подолинського не зберігся.

Зацікавлення цією, за словами І. Лисяка-Рудницького, передчасно згаслою, яскравою і динамічною особистістю (1994, с. 372), що переросло з часом у подолинськознавство, припадає на періоди національного відродження у ХХ ст.: 20-ті, 50–60-ті, 90–2000-ні рр. Найбільше писали про нього історики й економісти: М. Грушевський, Д. Бованенко, С. Буда, Л. Корнійчук, І. Мешко, А. Пашук,

М. Рудько, М. Руденко, Б. Сапір, Дж. Мартінез Альєр, Р. Сербин, С. Злупко, Ю. Марцінішин та ін. Однак поступово долучилися медики, фізики, біогеохіміки, екологи з України та поза її межами, зокрема П. Кузнецов і В. Чесноков, автор найкращої досі монографії про С. Подолинського (проте, як уже традиційно повелося в російських науковців, про українофільство героя книги згадано лише принагідно, як про щось побічне й малоцікаве). Зростання кількості дослідників і особливо урізноманітнення проблематики, пов'язаної з творчим доробком С. Подолинського, засвідчує недооцінений упродовж десятиліть масштаб особистості українського мислителя.

В українському літературному та культурно-просвітницькому русі 70-х рр. ХІХ ст. Подолинський вирізнявся широтою зацікавлень і різноманітністю зв'язків зі світоглядно різноманітними середовищами. Але це був досить поширений в останній третині ХІХ ст. тип народника й соціал-демократа в одній особі, за відомим висловом, з «Кобзарем» Т. Шевченка в одній кишені та «Капіталом» К. Маркса в другій. І все ж з-поміж діячів «Старої Громади» він чи не найбільшою мірою

був причетний до російського революційного руху та західноєвропейських соціал-демократичних гуртків. Однак на відміну від А. Желябова, М. Кибальчича чи В. Вернадського, ні ідеали Інтернаціоналу, ні перспектива наукової кар'єри в Російській імперії, ба навіть конфлікт на цьому ґрунті у власній родині не змусили його знехтувати свідомо обраною українською ідентичністю.

Не вдаючись до комплексного аналізу взаємозв'язків, притягань і відштовхувань щодо ролі й місця української літератури у творчій спадщині Подолинського, а також усіх можливих впливів мислителя на літературний процес, зупинимося на двох моментах. По-перше, спробуємо з'ясувати жанрову специфіку белетризованої брошури «Парова машина». По-друге, варто віднайти принаймні окремі сліди ідей ученого в українському письменстві наступних десятиліть кінця XIX — першої третини XX ст. У такий спосіб прагнемо обґрунтувати перспективність ще однієї ділянки літературознавчих студій. Відповідно, під словом «утопія» в заголовку статті маємо на увазі й систему поглядів мислителя, й окремий твір «Парова машина».

У першому числі часопису «Громада» (листопад — грудень 1880 р.) була опублікована програма видання, яку підписали М. Драгоманов, М. Павлик і С. Подолинський, але належала вона головним чином перу останнього. Часопис мав виходити за кошти Подолинського і бути, на думку цього видавця, рупором його ідей. Програма містила три розділи та шість пунктів. Третій розділ присвячено справам освітнім і культурним. Мистецтва, і словесне теж, тут названо уміlostями й поставлено у прямий зв'язок з позитивною наукою. Відтак і мистецтво, і наука підпорядковувались спільній меті: об'єднати людей довкола побудови соціально справедливого суспільства. Прикметне наразі словосполучення «наука й уміlostі», яке звучить, як сучасне «наука і техніка», що має на меті підкреслити вторинну утилітарну роль мистецтва щодо науки.

У переліку планованого змісту видання зокрема зазначено «повіді й дії (драми) й інші праці, які правдиво (реально) показують людське життя й думки» (Подолинський, 1990, с. 149). Впадає у вічі настанова на міметичний спосіб відтворення дійсності, однак у додатку «й думки» вчувається можливість експериментів, психологічного мімесису десь на узбіччі магістрального процесу. Характерно для реалізму те, що прозу і драматургію поставлено на перше місце, а поезія губиться серед «інших праць».

З усіх публікацій Подолинського найбільш відомою та популярною стала за його життя казка-утопія «Парова машина» (1875). Через посередній художній рівень і явну тенденційність вона перебуває на узбіччі мистецтва, проте це одна з найкращих народницьких брошур, так званих «метеликів», розповсюджуваних у Російській імперії. Це були невеликі за обсягом твори, казки,

оповідання тощо, як-от «Хитра механіка» В. Варзара (український переклад С. Подолинського), «Дідусь Єгор» М. Цебрикової, «Де краще? Казка про чотирьох братів та їх пригоди» Л. Тихомирова (український переклад С. Подолинського), «Казка про царя Семена» Ф. Волховського (український переклад Лесі Українки), «Мудриця Наумівна» С. Степняка-Кравчинського тощо. По суті, у тому ж ключі виконано просвітницький нарис з елементами казки «Нюрнберзьке яйце» М. Коцюбинського. Навіть казка І. Нечуя-Левицького «Запорожці», що, як відомо, служила джерелом натхнення для автора «Парової машини», невдовзі після виходу у світ була заборонена царською цензурою через тенденційність і сепаратизм.

«Парова машина» розпочинається як соціально-побутове оповідання картиною жнив на панському лану (третина тексту), але тематично-ідейне осердя твору міститься в другій, більш розлогій, казковій частині, де описано марення травмованого молотаркою парубка Андрія Запорожця чи, власне, почута ним у зміненому стані свідомості розповідь його постарілого на кілька десятиліть брата, Остапа Запорожця, про нове життя. Парова машина стає ніби машиною часу, яка опосередковано породжує візію майбутнього, втілює безмежні можливості людського розуму (науки), що начебто неминуче приведе до всезагального блага. Нарисовість, настанова на документальність, адже вказано, що автор був очевидцем описаної події і трапилась вона у серпні 1874 р., химерним чином тут поєднуються з утопією. Більше того, автор свідомо «деконструює» художні «риштування», наголошуючи тим самим на їхній службовій ролі: «Хоч ми і написали зверху нашої книжечки “казка”, то однак же усе, що ми в ній пишемо, єсть щира правда» (1990, с. 14).

Критика сучасного устрою в Подолинського випливає із ґрунтовного знання повсякдення. Скажімо, у казці «Парова машина» натрапляємо на колоритний фрагмент про становище робітників на цукрових заводах, куди заманюють «наших парубків та дівчат горілкою, музикою та сороміцьким життям» (1990, с. 18). У першій україномовній монографії із санітарної медицини «Життя і здоров'я людей на Україні» (1878, с. 115–117) це явище змальоване ще яскравіше й детальніше. Виявляється, найпоширенішою на той час хворобою по українських селах був сифіліс, на нього хворіли близько третини селян Київщини, Харківщини, Полтавщини, Херсонщини. І головною причиною, на думку вченого, стали порядки на цукрових заводах. Такий стан справ засвідчує не тільки розтлінний вплив пролетаризації на селянство, а й підважує досить поширений у ту добу і пізніше погляд на село як осередок моральності, усупереч російськомовному місту.

Якщо спочатку автор «Парової машини» поглиблює контраст між реальністю та мрією, то надалі оголошує їх однаково правдивими.

Дійсність і фантазія ніби міняються місцями. Казка стає чи не правдивішою за саму реальність. Мрія набуває статусу пророцтва, а текст виявляє власне глибинне жанрове ество проповіді, що, як і середньовічні чи барокові проповіді, декорований художнім елементом. Зрештою у програмі часопису «Громада» прямо сказано, що люди перестануть ворогувати завдяки впливу вільної науки і проповіді (1990, с. 148). Тому варто сприймати «Парову машину» в жанровому відношенні як казку-утопію з домішкою інших жанрових ознак (нарису, соціально-побутового оповідання) на генетичній основі проповіді.

З проповідями казку Подолинського єднають прямі звернення до слухачів (читачів), діалогічність (те саме можна сказати і про іншу його брошуру «Про багатство та бідність»), культ священної книги (наразі «Капітал»), есхатологічні мотиви (уявлення про «кінець віку» і нове життя), композиція, вибудована ніби за порадами І. Галятовського: ексордіум (картина жнив), нарація (бесіда про новий суспільний лад) і конклюдія (заклик до змін), мета (поінформувати й надихнути). З другого боку, проповідям не властива наскрізна фабула, на якій наразі тримається виклад автора, і тричастинна композиція, зрештою, притаманна більшості текстів багатьох жанрів.

Не секрет, що біблійні архетипи вплинули на марксистську думку, а есхатологічні настрої стимулювали розвиток футурології. Тож не випадково дехто з революціонерів, народників і неонародників, зокрема й сучасників Подолинського, працював у галузі соціальної фантастики, приміром, О. Богданов («Червона зоря», «Інженер Менні») чи колишній народник Л. Тихомиров («В останні дні (есхатологічна фантазія)»), неонародник О. Чаянов («Мандрівка мого брата Олексія в країну селянської утопії»), розстріляний 1937 р. Усе більше тяжіння В. Винниченка до трактату і проповідництва відзначають дослідники його «французького» періоду творчості (Кознарський, 1994, с. 204).

Драгоманов називав цей твір Подолинського «комуністичною казкою», зізнавався, що не є прихильником белетризації складних соціальних ідей, вважав, що автор незадовільно показав шляхи наближення до того ідеалу, який повинен міститися в недалекому майбутньому (1970, с. 252), — ця вимога, між іншим, нагадує настанови радянського часу щодо фантастики. Прикметно, що нарис самого Драгоманова «Рай і поступ», який тематично прилягає до праці «Парова машина», белетристичного тону позбавлений.

Натомість Леся Українка у відомій статті «Утопія в белетристиці» не вимагає від письменника детальних інструкцій з облаштування світу. З її погляду, вдала художня форма (а художність наразі зводиться переважно до життєвої переконливості) — це, певною мірою, експеримент з випробування утопії на перспективність.

Художні недоліки дискредитують утопію. Недоліки-штампи утопії в белетристиці, які найчастіше називає Леся Українка, — це «катехізис запитань і відповідей» (1977, с. 176), «найбанальніша форма утопії-сну», надміру стрункого й логічного, як на сон (1977, с. 194), персонажі-маріонетки, доктринерство. Усе це цілком можна прикласти й до казки «Парова машина».

Жанрову поліфонію цього твору можна трактувати як наслідок письменницької невправності автора або результат неперебірливого підпорядкування художніх засобів просвітницькій (розширення кругозору) і пропагандистській (заклик до дії) меті, а з другого боку, це може бути розпад жанрових канонів у бік руху до інтелектуальної прози, експеримент (не завжди вдалий і оригінальний), що провадить до народження альтернативних стратегій нарації, за яких розвиток думки стає повноцінним і центральним художнім образом, естетичною цінністю, тенденцією, що її можна помітити згодом, скажімо, у повістях Бориса Грінченка з життя інтелігенції «Сонячний промінь» і «На розпутті».

Щоб об'єктивно оцінити факт появи такого роду утопічних проєктів, важливо розмежувати оцінку окремого тексту з погляду художньої вартості, яку здійснює Леся Українка, і оцінку того ж таки тексту як симптому певного явища національної культури. Коли цінна не тільки якість тексту, а й сила феномену, принцип «хай менше, та краще» не спрацьовує, бо тут надзвичайно важливою виявляється наявність умов, які стимулюють продуктивність у цьому напрямі загалом. Адже кількість якісного культурного продукту зростає в прямо пропорційній залежності від росту й урізноманітнення життя культури взагалі. Тому казку Подолинського, попри її вади, слід вважати подією вже хоч би тому, що це перший в українській прозі зразок утопії на соціалістичний лад. Це добре усвідомлював Драгоманов, коли писав в «Австро-руських споминах»:

Та брошура і не повно і не зручно зачина т. зв. «соціальне питання», але я все-таки радий, що вона його зачина, бо не раз чув від галичан фальшиву думку, що, «мовляв, у нас соціальної квестії нема й не може бути». За «Паровою машиною», певно, підуть другі писання, дискусія, а з того може вийти тільки користь для нашої народної справи. (1970, с. 284)

На межі з фантастикою автора «Парової машини» утримує мотив сну-марення. Сон як місток між реальністю та мріями ніби легітимізує отой реалізм у відтворенні думок, про який ішлося вище. Пізніше з тим-таки мотивом футурологічної мандрівки уві сні Панас Мирний пише новелу «Сон» (1905), імовірно, відштовхуючись від казки-утопії «Парова машина», почасти підтримуючи ідеї Подолинського, почасти полемізуючи з ним. Про соціальні та економічні зміни

в річищі ідей часопису «Громада», про світ без панів і «сюртучної сволочі» герой так само дізнається під час бесіди з людьми прийдешнього. Однак на майдані поряд зі школою він бачить гарно споряджену церкву, несумісну з освітою, на думку соціаліста Подолинського, а шлях до свободи постає в уявленні Панаса Мирного зовсім не таким оптимістичним, як у казці «Парова машина». Якщо в тексті Подолинського тих панів, які не погодились фізично працювати нарівні з іншими людьми, висилають з країни (між іншим, саме так іноді відбувалося, приміром, коли за розпорядженням Володимира Ульянова (Леніна) було спроведжено у вересні — листопаді 1922 р. на еміграцію групу філософів на так званому «філософському пароплаві»), то в новелі «Сон» усіх незгодних просто знищують.

Л. Ушкалов уважав, що в новелі Панаса Мирного «Сон» відбито ремінісценції четвертого сну Віри Павлівни з роману М. Чернишевського «Що робити?» (2016, с. 124), а в нарисі «Панас Мирний» він додає в цьому зв'язку низку інших авторів, включно з Р. Оуеном, але чомусь не називає автора «Парової машини», який був найближчим і в часі, і за національністю, і в жанровому відношенні, адже й новелу «Сон» рецензенти називали «оповіданням-утопією».

Однак найбільш вагомо, з нашого погляду, ідеї Подолинського наприкінці XIX — у першій третині XX ст. позначились на першому українському науково-фантастичному романі «Сонячна машина», попри те, що автор роману, здається, ніде у своїх писаннях про Подолинського не згадує.

На цей ідейний перегук уже звертав увагу Т. Кознарський (1994, с. 119–120, 194). Спільність між ідеями Подолинського і Винниченка дослідник зводив до трьох моментів. По-перше, єдиним джерелом усіх видів енергії на Землі Подолинський вважав Сонце. По-друге, вчений підкреслював роль рослин у накопиченні сонячної енергії. По-третє, праця цей український мислитель трактував переважно у фізичному аспекті, і саме за соціалістичного ладу така праця буцімто дасть найбільший ефект у збереженні енергії Сонця.

Насправді ж тема «Подолинський і Винниченко» набагато ширша й давно потребує окремого дослідження. Між ними можна простежити і суперечності, приміром, у поглядах на сім'ю, і ще більше спільного, зокрема щодо віри у «вселенський закон гармонії» (С. Подолинський). У самому принципі функціонування Винниченкової «сонячної машини» наголошено цінність людської праці, антиентропійний ефект якої відкрив Подолинський.

Критики неодноразово вказували авторів роману на примітивність технічного винаходу та надуманість наслідків, із ним пов'язаних. І все ж, якщо окреслити можливий контекст, у якому виник задум письменника, то винахід не здаватиметься аж таким примітивним. Насправді йдеться, з нашого погляду, про ідею автотрофності

людства, яку одним з перших висловив Подолинський у дослідженні «Праця людини та її відношення до розподілу енергії» (1880), а розвинув В. Вернадський. Ідея ця зводиться до можливості синтезу продуктів з неорганічних речовин за допомогою сонячної енергії. Це зокрема зберігало б земну флору і фауну. Щоправда, сонячна машина у Винниченка випікає хліб не без тих-таки органічних речовин, а саме трави, але відбувається зміна складу продуктів харчування в напрямку автотрофності: спочатку відмова від м'яса, потім від вареної, а далі й від сирової рослинної їжі і т. д.

Однак мислимо й інший спосіб збільшення продуктів харчування, і притому збільшення у відношенні, пропорційному до задіяної механічної роботи: це безпосередній синтез речовин, які слугують людям їжею, із неорганічних елементів, що складають останню. <...> Добування синтетичним шляхом органічних речовин в наш час ще не може бути завданням промисловості, однак у разі того достатку в дешевих двигунах і високих температурах, які обіцяє надати нам сонячна машина, ця перешкода цілком відійде на другий план. (Подолинський, 2005, с. 146)

Як помітили ще О. Білецький і М. Зеров, на противагу європейським утопічним романам Винниченкові «не властивий лет науково-технічної фантазії», і він «ніколи не заходить у деталі, коли говорить про конструкцію своєї сонячної траворізки, бо йому важливіший громадський ефект її винайдення» (Зеров, 2007, с. 439). І взагалі, мовляв, ідеї — чи то технічні, чи соціальні — не повинні обходити літературного критика. Але, з другого боку, як слушно підкреслював дослідник цього роману Винниченка Т. Кознарський, «утопія, може, як жоден інший “жанр”, демонструє співдію соціального контексту, визначеної візії чи доктрини і літературної “форми”» (1994, с. 30).

Зеров не надав належної уваги тій обставині, що конструкція сонячної машини безпосередньо пов'язана з організацією прийдешнього суспільного устрою. І якщо в романі цей устрій змалювано нечітко, як стверджував критик, то цей факт прямо стосується неясностей в описі механізму самої машини. Скажімо, з конструкції машини впливає необхідність фізичної праці для кожного, по-друге, особливостями винаходу визначається спосіб харчування, який докорінно змінює характер стосунків у суспільстві. І по-третє, постійний притік сонячного проміння, на противагу викопним джерелам енергії, забезпечує сталий розвиток людства.

Задовго до появи роману Винниченка ідея автотрофності людини почала обростати художніми образами. Скажімо, К. Тімірязєв в одній з публічних лекцій 1886 р. заявляв, що рано чи пізно мусить з'явитися винахідник, який «запропонує враженому світові апарат, що замінить хлорофілове

зерно, — з одного кінця отримуватиме дармове повітря і сонячне світло, а з другого — подаватиме випечені хлібини» (Чесноков, 2006, с. 171).

Сучасник Тімірязєва, видатний французький хімік М. Бертло, ніби передбачаючи появу фантастичних сюжетів на зразок Винниченкового, пророкував, що завдяки хімічному синтезу людина виграє в моральності, оскільки перестане жити, знищуючи живі істоти. Зникне відмінність між країнами з родючими ґрунтами і безплідними. Поверхня Землі покриється розкішною рослинністю, лісами, садами. Проте не слід думати, що людина тоді зануриться в лінощі й моральне розтління, оскільки праця назавжди залишиться неодмінною умовою щастя (Чесноков, 2006, с. 172).

Уже в другій половині ХХ ст. російській хімік П. Кузнецов стверджував, що «для активного виходу людства в Космос має бути вирішена проблема промислового синтезу продуктів харчування» (Чесноков, 2006, с. 174).

Незалежно від того, наскільки утопічною чи навіть абсурдною видається нині ідея автотрофності, протягом століття з нею пов'язували надії на оновлення людства.

Сонячним машинам Подолинський присвятив кілька сторінок у своїй найголовнішій праці про розподіл енергії. Він описав сонячні парові машини О. Мушо, відзначені золотою медаллю на Паризькій всесвітній виставці 1878 р. Ці машини були поліфункціональними. Їх можна було використовувати і для приготування їжі, і для друкування газет. Автор сподівається, що з часом енергія сонячного проміння заступить експлуатацію земних надр, тобто споживання вугілля, нафти й газу, та забезпечить сталий економічний розвиток і екологічний баланс. Ці міркування не справили б значного враження та здавалися б лише прекраснотушними фантазіями мрійника з України, якби не були обставлені математичними обрахунками, покликаннями на експериментальні дані, статистичні таблиці. Тут, як і в брошурі «Парова машина», привертає увагу здатність Подолинського поєднувати точність мислення математика чи інженера з масштабністю й польотом думки філософа — якість, що може бути продуктивною зокрема в науковій фантастиці.

Крім того, і Подолинський, і тридцять років потому Винниченко належали, по суті, до того ж самого етнічно різноманітного середовища народників і соціал-демократів, яке характеризувалося національними й етнічними конфліктами, дискусіями, полемікою. Обидва українці враховували етичний підхід у майбутніх революційних трансформаціях суспільства. З власного досвіду вони добре знали, що адепти нового ладу з морального погляду нерідко були нічим не кращими за своїх ідеологічних супротивників. І це, звісно, затьмарило ідеальний образ прийдешнього. Так, у листах з V конгресу ІІІ Інтернаціоналу з Гааги до П. Лаврова та Р. Ідельсон Подолинський дуже критично описує авторитарну поведінку К. Маркса,

і це незважаючи на те, що між юнаком з Києва та відомим економістом на той час уже склалися приязні стосунки. У довгому листі до співробітника журналу «Вперед!» В. Смирнова він палко боронить необхідність незалежної української соціал-демократичної партії (2002, с. 233–248). З приводу статті Подолинського «Нігілізм в Росії» дійшло до полеміки її автора з колишнім наставником П. Лавровим. Подолинський відкидав терористичні методи і звинувачував частину російських соціалістів у світоглядно неподоланій спадщині нігілізму:

Багато представників старого, негативного і деструктивного, нігілізму доходять шляхом еволюції до позитивних принципів соціалізму; але є багато й таких, що приймають лише формули соціалізму та лишаються нігілістами в глибині душі. Так, по-моєму, можна пояснити підступний, а разом з тим жорстокий, сказати б, азійський характер деяких терористичних актів, здійснених революціонерами в Росії. (1990, с. 94–95).

Якби Подолинський прожив довше, він був би, радше, серед авторів збірника «Вехи». Його думки, безперечно, були близькими Винниченкові.

Викладені вище міркування обґрунтовують правомірність гіпотези, що між «Паровою машиною» й іншими працями С. Подолинського, з одного боку, та оповіданням Панаса Мирного «Сон» і романом В. Винниченка «Сонячна машина», з другого, існував прямий зв'язок. Спорідненість простежується передовсім щодо жанрової форми та проблематики. Ідеї С. Подолинського готували ґрунт для появи інтелектуальної прози, наукової та соціальної фантастики в українській літературі. Не викликає сумніву їх вплив на творчий доробок українського прозаїка ХХ ст. М. Руденка. Врахування такого роду деталей збагачує наші уявлення про літературний процес, зокрема сприяє переосмисленню ролі маргінальних текстів у ньому.

Покликання

- Драгоманов, М. (1970). Австро-руські спомини (1867–1877). *Літературно-критичні праці* (Т. 2, с. 151–288). Київ: Наукова думка.
- Зеров, М. (2007). «Сонячна машина» як літературний твір. *Українське письменство ХІХ ст. Від Куліша до Винниченка (нариси з новітнього українського письменства)* (с. 432–452). Дрогобич: Відродження.
- Кознарський, Т. (1994). *Утопія й антиутопія в романі В. Винниченка «Сонячна машина»* (Master's thesis, University of Alberta, Едмонтон).
- Лисяк-Рудницький, І. (1994). *Історичні есе. Т. 1*. Київ: Основи.
- Подолинський, С. (1878). *Життя і здоров'я людей на Україні*. Женева.
- Подолинський, С. (1880). *Ремесла і фабрики на Україні*. Женева: Печатня «Работника» і «Громади».
- Подолинський, С. (1990). *Вибрані твори*. Монреаль: Українське історичне товариство.
- Подолинський, С. (2002). *Листи та документи*. Київ: ЦДІА України.

- Подолінський, С. (2005). *Труд человека и его отношение к распределению энергии*. Москва: Белые Альвы.
- Українка, Леся. (1977). Утопія в белетристиці. *Зібрання творів* (Т. 8, с. 155–198). Київ: Наукова думка.
- Ушкалов, Л. (2016). *Реалізм — це есхатологія: Панас Мирний*. Харків: Майдан.
- Чесноков, В. (2006). *Сергей Андреевич Подолінський, 1850–1891*. Москва: Наука.

References (translated and transliterated)

- Chesnokov, V. (2006). *Sergey Andreevich Podolinskiy, 1850–1891*. Moscow: Nauka.
- Drahomanov, M. (1970). *Avstro-ruski spomyny (1867–1877)* [Austro-Russian memories (1867–1877)]. *Literaturno-krytychni pratsi* (Vol. 2, pp. 151–288). Kyiv: Naukova dumka.
- Koznarskyi, T. (1994). *Utopia and anti-utopia in V. Vynnychenko's novel "Sun Machine" ("Soniachna Mashyna")*. (Master's thesis, University of Alberta, Edmonton).
- Lysiak-Rudnytskyi, I. (1994). *Istorychni ese [Historical essays]. Vol. 1*. Kyiv: Osnovy.
- Podolinskiy, S. (2005). *Trud cheloveka i ego otnoshenie k raspredeleniyu energii* [Human work and its relation to energy distribution]. Moscow: Belye Alvy.
- Podolynskiy, S. (1878). *Zhyttia i zdorovia liudei na Ukraini* [Life and health of people in Ukraine]. Zheneva.
- Podolynskiy, S. (1880). *Remesla i fabryky na Ukraini* [Crafts and factories in Ukraine]. Zheneva: Pechatnia «Rabotnyka» i «Hromady».
- Podolynskiy, S. (1990). *Vybrani tvory* [Selected works]. Montreal: Ukrainske istorychne tovarystvo.
- Podolynskiy, S. (2002). *Lysty ta dokumenty* [Letters and documents]. Kyiv: TsDIA Ukrainy.
- Ukrainka, Lesia. (1975–1979). *Utopiia v beletrystytsi* [Utopia in fiction]. *Zibrannia tvoriv* (Vol. 8, pp. 155–198). Kyiv: Naukova dumka.
- Ushkalov, L. (2016). *Realizm — tse eskhatolohiia: Panas Myrnyi* [Realism is eschatology: Panas Myrnyi]. Kharkiv: Mайдан.
- Zerov, M. (2007). "Soniachna mashyna" yak literaturnyi tvir ["The Sun Machine" as a literary work]. *Ukrainske pysmenstvo XIX st. Vid Kulisha do Vynnychenka (narysy z novitnoho ukrainskoho pysmenstva)* (pp. 432–452). Drohobych: Vidrozhennia.

UTOPIA OF S. PODOLYNSKY AND ITS ECHO IN UKRAINIAN LITERATURE

Roman Tkachenko

College of Information Technology and Land Management, National Aviation University, Ukraine

The article deals with the connections between S. Podolynsky and Ukrainian literature, namely his artistic, educational and non-fiction works, scientific studies that testify to the philosophical principles of that era, create an additional explanatory context for the literary process, and the influence of the scientist's ideas on art literature. The object of study was mainly the texts of the thinker, such as "Steam machine" and "Human work and its relation to the distribution of energy." The relevance of the study is seen in the need for a comprehensive understanding of the so-called populism, which in its individual samples went beyond provinciality and intellectual limitations, attesting to the art of the next era. The defining feature is the cultural and historical method established in Ukrainian literary studies. The novelty of intelligence is to shift the focus to little-known figures and marginal genres of Ukrainian literature. Interest in the figure of S. Podolynsky, what grew over time in a separate direction of research, dates back to the periods of national revival in the 20th century. Historians and economists wrote the most about him. However, physicians, physicists, biogeochemists, ecologists from Ukraine and abroad have gradually joined. The grows of the number of researchers and, in particular, the diversification of the subject of research with the involvement of all new areas of science is evidenced by the underestimated true scale of the personality of the Ukrainian thinker over the decades. We consider it necessary to focus, firstly, the genre specificity of the work "Steam Machine" in the context of that day attracts attention, secondly, on the search for the echo of the ideas of this scientist in Ukrainian literature of the 19th and the first third of the 20th century. It is argued that the ideas of S. Podolynsky, in particular the autotrophy of mankind, as well as compositional and genre innovations could have influenced on the formation of scientific and social science fiction in Ukrainian literature. From our point of view, the proposed problem has the prospect of further elaboration, in particular the hypothesis about the connection between the futurological forecasts of S. Podolynsky and the ideological and artistic content of the short story by Panas Myrny "Dream" and V. Vynnychenko's novel "Sun Machine".

Keywords: identity; positivism; utopia; science fiction; educational literature; autotrophy.

Стаття надійшла до редколегії 6.05.2020